

1. НАУКА – ПРАКТИЦІ

Іван Степанович Волощук,
доктор педагогічних наук,
завідувач відділу інноваційних
технологій в освіті обдарованих
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9300-0584>

Ярослав Михайлович Рудик,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри методики навчання та
управління навчальними закладами
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5382-1505>

УДК 376.54

DOI [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2020-4\(79\)-5-11](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2020-4(79)-5-11)

ВРОДЖЕНЕ І НАБУТЕ В ОБДАРОВАНОСТІ, АБО ЧИ ЗМОЖЕМО МИ ЗА ПОСМІШКОЮ НАМАЛЮВАТИ ЧЕШИРСЬКОГО КОТА

Анотація.

У психології та педагогіці впродовж десятиліть не вибухає дискусія довкола співвідношення генетичного та соціального факторів обдарованості, розвитку здібностей та ефективності діяльності індивіда. Прихильники генетичного фактора визнають винятковий вплив вроджених задатків і, в кращому випадку, відводять незначну роль дії соціального фактора. Прихильники соціального фактора вважають його домінантним і відводять незначну роль генетичному фактору. Більш помірковані дослідники розглядають обидва фактори як значущі. Відомі навіть спроби визначити відсоткове відношення впливу цих двох факторів на розвиток здібностей. Позитивно оцінюючи цей підхід і критично ставлячись до тих обґрунтувань, які наводять для підтвердження зазначеного відносного впливу, є підстави констатувати недосяжність кількісного розв'язання цієї проблеми.

Ключові слова: обдарованість; задатки; здібності; вроджене; набуте.

Для аналізу дослідження, присвяченого співвідношенню вродженого та набутого в обдарованості, потрібно насамперед зазначити, що це буде стосуватися не всіх типів обдарованості (які прийнято сьогодні виокремлювати), а виключно загальної (або як її ще називають інтелектуальною) обдарованості. Окрім цього, також потрібно зазначити, що серед багатьох обґрунтувань обдарованості вибір зроблено на користь цього психічного феномена як сукупності задатків, що слугують основою якісно своєрідного поєднання здібностей

особистості, необхідних для ефективного виконання ним будь-якої діяльності.

Аналізуючи дослідження, які присвячені співвідношенню вродженого і набутого в обдарованості, пам'ятаємо про те, що розв'язання сформульованої проблеми має не лише наукову і практичну, а й політичну значущість. Поділ особистостей на обдарованих і пересічних нерідко наслідком має елітарний ухил у наукових та освітніх середовищах. Ця елітарність зазвичай у пошуку первинних джерел простягається аж до генетичних задатків,

отриманих обдарованими при народженні. Пошук понаднормової інтелектуальності винятково в генетичній елітарності, безперечно, є науково помилковим. Не менш науково помилковою та соціально шкідливою є ідея інтелектуального фаталізму, згідно з яким життєва траєкторія особистості визначається отриманими при народженні інтелектуальними задатками.

Щоб виправити крен, спрямований у бік генетичних елітарності та фаталізму, необхідно зазначити, що розуміння обдарованості лише як інтелектуальної характеристики не відповідає справжньому уявленню про засади високого рівня можливостей людини. Від обдарованості залежить не успіх у виконанні діяльності, а лише можливість досягнення зазначеного успіху. Наявність певного поєднання здібностей є лише необхідною, але недостатньою умовою для досягнення успіху. Важливою умовою є достатнього рівня знання, вміння та навички, акумульовані особистістю у процесі академічного навчання та навчання в широкій контексті, тобто набуття життєвого досвіду. До зазначеного неможливо не додати і особистісні характеристики особистості.

Однак названі вище необхідна і достатня умови досягнення особистістю життєвого успіху були, є і ще довго будуть предметом гострих дискусій у наукових та освітніх колах. Це пояснюється тим, що, попри те, що вивченню обдарованості присвячено чимало наукових праць, отримані результати неадекватні кількості витраченої на них роботи. Причин цього є дві: 1) помилковість вихідних установок багатьох досліджень; 2) незадовільність тих методик, що використовувалися.

Прикладом неоднозначності отриманих результатів можуть слугувати дослідження впливу на обдарованість спадковості й середовища, проведені психологами Стенфордського й Чиказького університетів на чолі з Л. Терменом [1] і Дж. Фріменом [2]. Дослідниками було зібрано значний обсяг матеріалу, але результати все одно виявилися суперечливими. Вони не пом'якшили дискусію між стенфордськими захисниками спадковості й чиказькими психологами, які відводили головну роль у генезисі обдарованості середовищу.

Здійснений аналіз засвідчує, що в частині праць обдарованість асоціюється виключно з отриманими при народженні задатками, які є єдиним чинником, що позначається на ефективності діяльності особистості. У частині праць відстоюється думка, що задатки під впливом соціального середовища проростають у формі відповідних здібностей, досягаючи відповідного рівня, що насамкінець визначає ефективність діяльності особистості. Описані позиції є діаметрально протилежними. У діапазоні між ними можна побачити декілька проміжних підходів, усереднення яких є свідченням того, що задатки визначають рівень розвитку здібностей, що здійснюється під впливом соціаль-

ного середовища та прямують до максимально можливого значення здібностей за сприятливих умов, що в кінцевому випадку позначається на ефективності діяльності особистості.

Генетичний підхід до пояснення причин появи обдарованих особистостей має цікаву і, навіть, дещо метафоричну історію. Достатньо згадати хоча б той факт, що спочатку обдарованість пов'язували з особливою хромосомою, яку метафорично називали «золотою». Згодом, у зв'язку з поділом групи обдарованих на три підгрупи, золоту хромосому доповнили срібною і бронзовою. Стало зрозуміло, як зазначає В. Небиліцин [3], що поділ є не більш ніж умовним (у неперервному ряду різного виду людських здібностей).

Якщо говорити про вроджене в обдарованості, то, на думку А. Леонтьєва [4], необхідно вказати на виняткову значущість тих задатків, що є основою диференціації вищої нервової діяльності (сила, рівновага й рухливість процесів збудження й гальмування). Тому обдарованість пов'язана з вродженим типом вищої нервової діяльності людини. Однак вроджений тип нервової діяльності не залишається незмінним, а в процесі життя розвивається, змінюється, унаслідок чого потрібно розрізняти вроджений тип вищої нервової діяльності та тип вищої нервової діяльності, що сформувався в умовах життя. Властивості нервових процесів, які характеризують сформований за результатами розвитку тип нервової діяльності, є важливими для розуміння фізіологічної основи здібностей. Від сили, рівноваги й рухливості процесів збудження та гальмування залежить швидкість і міцність утворення різних систем тимчасових зв'язків, що позначаються на успішності виконання людиною певної діяльності.

Цілком альтернативною є точка зору, згідно з якою, обдарованість не успадковується у формі задатків, а формується внаслідок мутації генів на ґрунті змішування раніше підібраних стволів талантів, наприклад, при схрещуванні різних націй і народностей (Л. Бетховен), талантів двох різних станів, наприклад, старого потомства вчених з дворянською сім'єю (О. Бісмарк), яскраво виражених різних темпераментів (Й. Гете). Підставою для такого висновку, на думку В. Русалова [5], є той факт, що справжній геній з'являється як одноособний феномен і це не передається спадково. Потрібно зазначити, що для появи генія, окрім «схрещування», певне значення має і виродження. Геній часто з'являється у той момент, коли високо обдаровані сім'ї починають вироджуватися. Доказом цього є той факт, що відсоток душевно хворих серед геніальних людей набагато більший, ніж серед людей середніх здібностей.

Доречно зазначити, що проблема спадкового та соціального факторів в обдарованості бере початок з Ф. Гальтона [6]. З огляду на це, доцільно зупинитися на декількох прикладах, які ілюструють

висунуте зазначеним автором положення щодо сутності обдарованості. Можна почати з праці Ф. Гальтона «Спадковість таланту, її закони й наслідки», написаної в 1960-х роках. Так, Б. Теплов [7] у своєму аналізі зазначає, що праця Ф. Гальтона визнається (принаймні англійськими й американськими дослідниками) основоположною для всього вчення про обдарованість, а її автор постає творцем цієї галузі науки. Його головні положення (з тими або іншими приватними виправленнями) стали основоположними для багатьох сучасних американських і англійських праць з психології, що досліджують талант й обдарованість.

Книга Ф. Гальтона присвячена доказу того, що поява талантів і геніїв пояснюється спадковістю, що привілей давати талановитих і геніальних людей належить певним родам, сімействам. Внесок науковця визначається не стільки тим, що він захищав це помилкове положення, скільки тим, що він уперше застосував для його доказу методи, що здатні створити ілюзію об'єктивності й неупередженості. У цьому розумінні Ф. Гальтон є батьком того «об'єктивного», «кількісного», «чітко наукового» вивчення питань обдарованості.

Так само оцінював працю й сам Ф. Гальтон. «Теорія спадковості таланту, – писав він, – знаходила захисників в різні часи. Але ми заявляємо про те, що вперше намагаємося розробити цей предмет статистично, прийшовши до результатів, які можуть бути виражені числами і застосувати до вивчення спадковості закон відхилення від середніх величин».

Основний його прийом полягає в такому: замість того, щоб доводити, що талановиті й обдаровані особистості належать до обмеженого кола сімейств (а прямо довести таке положення, мабуть, неможливо), він доводив, що відомі та відомі особистості належать до цього обмеженого кола сімейств. Таке положення довести не важко, особливо, якщо для ролі цих відомих людей обрати (як це зробив автор) всіх англійських суддів за відомий період часу, англійських перів та ін. Для того щоб мати право здійснити цей фокус він повинен був попередньо прийняти такі положення: 1) жодна людина не може досягти високої репутації, не будучи обдарованою; 2) лише деякі з людей, які є обдарованими, не є відомими.

Легко зрозуміти, яку виняткову цінність повинні мати ці два положення для всіх, хто прагне довести обдарованість еліти. Видатного соціального положення зазвичай досягають представники цих самих класів і, якщо прийняти, що положення та репутація є наслідком високих здібностей, то негайно буде доведено, що високі здібності є прерогативою зазначеної еліти. Деякі дослідники обдарованості до останнього часу широко використовують гальтонівську підміну обдарованості, посилаючись на наведені вище два основні положення, як на встановлені Ф. Гальтоном. Звісно,

довести ці положення він не міг, однак він списав багато сторінок, присвячених доведенню нерозривного зв'язку здібностей із популярністю і надав право його послідовникам не затримуватися на цьому лоскитливому питанні, а просто приймати наведені вище положення як доведені.

Якщо ми спробуємо зробити перевірку, то результат виявиться цікавим. Автор дає таке обґрунтування обдарованості: «Під обдарованістю я розумію такі якості розуму й характеру, що дають людині можливість і здатність чинити дії, що призведуть до високої репутації». Після цього подаються різні міркування й посилання на безліч прикладів, після чого слідує висновок: «Люди, які досягли популярності, і люди, обдаровані від природи, це переважно одні й ті самі люди». Звісно, не важко довести збіг популярності з обдарованістю, якщо заздалегідь прийняти за обдарованість ті якості, які сприятимуть досягненню популярності. Логічна безглуздість цього доказу лише тому не впадає в око, що він «тоне» в морі будь-яких міркувань і прикладів на кшталт: «Якщо людина є обдарованою, енергійною та здатною до важкої професійної діяльності, то навряд чи які-небудь причини можуть перешкодити їй просунутися».

Окрім того, Ф. Гальтон ставить за мету довести тезу: «Чим талановитіша людина, тим більше в неї талановитих родичів». Для цього статистично доводиться, що в лордів-канцлерів (вища судова посада в Англії) більше талановитих родичів, ніж у суддівських чинів більш низького рангу. Однак, якщо відкрити будь-який довідник, щоб довідатися, що лорд-канцлер, як глава цивільного правосуддя, призначає нижчих суддів і рекомендує кандидатів у судді більш високих судових інстанцій. Ця обставина наводить не дуже далекоглядного читача на думку про те, чому в лордів-канцлерів багато талановитих родичів. Однак він миттєво відводить цю очевидну здогадку таким зауваженням: «Якщо мені заперечуватимуть, що лорди-канцлери мають більші можливості висунути своїх родичів у порівнянні з іншими суддями, то з моїм запереченням буде знову те зауваження, що популярність є доказом обдарованості».

Останнє зауваження має чинність деякого загального закону, простим посиланням на який можна спростовувати очевидні речі. З огляду на це, особливо цікаво знаходити думки й факти, які спростовують цей загальний закон. Таких думок і фактів можливо особливо багато знайти в другій половині праці, там, де автор впевнений, що читач повірив у закон, що не боїться допускати на сторінки власної праці відгомони реального життя. Якщо зібрати всі думки Гальтона, що суперечать його основному закону – «популярність є доказом обдарованості», то їх буде достатньо, щоб від закону нічого не залишилося. Наприклад, із глави «Державні люди»: «Було б не доцільно вибрати для нашого списку імена сановників або міністрів,

тому що, якщо деякі з них дійсно відрізняються чудовими або блискучими даруваннями, проте інші ніяк не вищі за посередності». Хіба не цікаво порівняти цю фразу з першим положенням закону: «Жодна людина не може досягти високої репутації, не будучи обдарованою»? Подібних фраз у цій главі чимало: «Безперечно, багато хто з герцогів – досить обдаровані люди, але, з іншого боку, не підлягає сумніву, що здібності значної їх більшості не дають права на таке суспільне становище». «Надзвичайний стан, наприклад, міністра в Англії не може бути вірним критерієм відповідних дарувань» тощо. Можна подумати, що саме державні люди дають винятки з горезвісного закону. Однак такі винятки наявні й в інших главах. Наприклад, про письменників сказано, що деякі з них можуть досягти слави, що перевищує їхні досягнення, і що «слава не завжди слугує надійною вказівкою дійсних досягнень».

Згідно з Б. Тепловим, з обґрунтуванням обдарованості, з'ясуванням її біологічних та соціальних детермінант пов'язана низка істотних оман, і деякі з них набули сили забобонів. Зокрема, існує думка, що частота поширення різних рівнів обдарованості обернено пропорційна самим цим рівням. Інакше кажучи: чим вищий рівень обдарованості, тим рідше зустрічаються люди, які володіють нею. Честь обґрунтування цієї ідеї приписують Ф. Гальтону. «За результатами досліджень, – пише, наприклад, Холлінґуорт [8], – Ф. Гальтон дійшов висновку, що співвідношення видатних людей до загальної кількості населення обмежена природою й може бути передбачена від покоління до покоління». Насправді твердження, що Ф. Гальтон за результатами досліджень дійшов до такого висновку – належить до числа легенд. Він ніколи не виконував досліджень, з яких можна було б довідатися, обмежена природою чи ні кількість видатних людей.

Усе було набагато простіше: Ф. Гальтон прийняв як постулат те, що частота появи людей з різною обдарованістю має підкорятися нормальній кривій розподілу помилок. З цього постулату безпосередньо випливає, що чим більше відхиляється даний ступінь обдарованості від середнього рівня, тим рідше він має зустрічатися. Групи або рівні обдарованості автор визначав статистично: так, перший рівень обдарованості, що знаходиться вище середнього рівня, визначається як такий, що зустрічається в однієї людини з чотирьох; сьомий рівень визначається як такий, що зустрічається в однієї людини з чотирьох тисяч трьохсот осіб тощо. Таким чином, не складно для населення будь-якої чисельності спрогнозувати кількість осіб, яка володіє кожним із цих рівнів обдарованості.

Думка про те, що чим вищий рівень таланту, тим рідше він має зустрічатися, належить, як вважає Б. Теплов, до поширених забобонів. Звісно, якщо розуміти талант як високий рівень обдаро-

ваності, тобто як такий рівень обдарованості, що зустрічається дуже рідко, то не складно дійти висновку, що талант зустрічається рідко. Насправді, твердження, що таланти або прояви виняткової обдарованості, зустрічаються рідко, виявляється беззмістовним або помилковим, якщо зробити спробу розібратися в його змісті, стверджує Б. Теплов. Слово «талант» у контексті цього твердження може мати два різних значення: 1) обдарованість, що в майбутніх умовах, про які йдеться, буде явищем винятковим; 2) обдарованість, що в дійсних умовах є винятковою. Приймаючи талант у першому значенні, приходимо до тавтології, позбавленої всякого змісту. Приймаючи друге значення, не маємо права твердити, що таланти зустрічаються дуже рідко, тому що таке твердження буде не лише не доведеним, а й помилковим. Воно невірне теоретично, тому що впливає із свідомо помилкового припущення, що здібності людей не залежать від умов суспільного життя. Навколишня дійсність щодня постачає фактичні докази його хибності. Розквіт талантів спростовує тезу про незмінність відсоткового відношення кількості талантів до загальної кількості населення.

Іншою оманою, що пов'язана з кількісним підходом до вивчення обдарованості, згідно з Б. Тепловим, є думка про те, що обдарованість визначає можливі межі досягнення досконалості в діяльності. Ця думка в основі є помилковою, а обґрунтування Б. Теплова – настільки рельєфними, що доцільно їх розлого представити.

По-перше, ніхто не може пророчити, до яких меж зможе розвиватися та чи інша здібність; принципово кажучи, вона може розвиватися безмежно. Якщо будь-яка здібність у першій особистості більша, ніж у другій, то за результатами однакового (кількісно і якісно) розвитку рівень цієї здібності в першого буде вищий, ніж у другого. Однак це не означає, що розвиток цієї здібності у другого досяг своєї межі: звісно, вона може розвиватися й далі. Практичні межі розвитку людських здібностей визначаються лише такими факторами: тривалість людського життя, умови цього життя, методи виховання й навчання тощо, але зовсім не закладені в задатках. Достатньо вдосконалити методи виховання й навчання, щоб межі розвитку здібностей негайно розширились.

По-друге, межі, про які йдеться, характеризуються ступенем успішності виконання певної діяльності. Однак ступінь успішності ніколи не визначається однією будь-якою здібністю: мова завжди йти про ті чи інші поєднання здібностей. Основою успішного виконання діяльності можуть бути різноманітні поєднання здібностей. Вони якісно відрізняються, і сама діяльність виконується якісно відмінно. Немає нічого більш схоластичного, ніж ідея про те, що існує лише один спосіб успішного виконання певної діяльності. Ці способи нескінченно є різноманітними, так само як і

людські здібності. Як же з урахуванням зазначеного можна говорити про кількісні межі здібностей, якими обмежена можлива для певної людини досконалість у виконанні будь-якої діяльності?

Поняття «межа» має дві ознаки: 1) кількісний момент і думку про неможливість її подолання, які в педагогіці не можуть мати місця, 2) не може бути такої кількісної грані, зумовленої обдарованістю, за яку неможливо було б переступити за відповідної педагогічної майстерності. Для доведення цього М. Енгельс [9] пропонує згадати діячів епохи Відродження. «Це був найбільший прогресивний переворот, пережитий до того людством, епоха, що мала потребу в титанах і, яка породила титанів по силі думки, пристрасності й характеру, по багатосторонності й ученості. Люди того часу були ким завгодно, але лише не буржуазно-обмеженими. Навпаки, вони були більш-менш обвіяні авантюризмом характером свого часу. Тоді не було майже жодної видатної людини, хто хоч раз не пережив би далеку подорож, не говорив би на чотирьох або п'яти мовах, не блищав би в декількох видах творчості...; Леонардо да Вінчі був не лише видатним художником, а й великим математиком, механіком та інженером, якому зобов'язані важливими відкриттями найрізноманітніші галузі фізики; А. Дюрер був художником, гравіром, скульптором, архітектором і, окрім того, винайшов систему фортифікації, що містить багато ідей, розвинених значно пізніше Монтамбером; Макиавеллі був державним діячем, істориком, поетом і, а окрім того, першим, гідним згадування, військовим письменником нового часу; М. Лютер вичистив не лише автієві стайні церкви, а й стайні німецької мови, створив сучасну німецьку прозу й склав текст і мелодію того просоного почуття перемоги хоралу, що став «марсельською» XVI століття. Люди того часу не стали ще рабами поділу праці, що обмежує та калічить, дію якого ми так часто спостерігаємо на їхніх спадкоємцях».

Звертаючись до епохи розвинутого капіталізму, ми зазвичай не знаходимо прикладів такої чудової різнобічності. Не дивно тому, що таких особистостей, як І. Гете, М. Ломоносова, Г.В. Лейбніца розглядають як особистостей майже легендарних, і не стільки в силу їхньої геніальності, скільки в силу незбагненої різнобічності.

Значна більшість видатних талантів XIX ст. є людьми однієї спеціальності. Це безперечний факт. Але з нього ще не потрібно робити висновок, що всі вони є людьми однобічної обдарованості, що жодних інших талантів, крім тих, яким вони зобов'язані своєю популярністю, ці люди не мали. Однак, цей висновок нерідко приймається як щось саме собою зрозуміле. Досить справедливе зауваження зробив з цього приводу Ф. Гальтон. «Як мені видається, – писав він, – занадто сильно надають значущості видимим спеціальним даруванням, і з того факту, що людина переважно пра-

цює в одному будь-якому напрямі, занадто квапляться дійти висновку, що вона не могла би мати успіху на іншому поприщі».

Дійсно, ми з того факту, що людина все життя працювала в одному лише напрямі й досягла в ньому більших, іноді значних результатів, доходимо незаконного висновку про те, що у будь-якій іншій діяльності ця людина ніяких талантів і здібностей не мала. Достатньо уважно переглянути біографії великих діячів у різних сферах творчості, щоб переконатися в тому, що твердження «талант, як такий, однобічний» не відповідає дійсності.

Такі приклади, як акторський талант М. Гоґоля, музичний талант М. Грибєєдова, талант до малювання Т. Шевченка легко спадають на думку. Однак ці приклади свідчать зовсім не про виняткові випадки: випадки повної однобічності таланту містять, імовірно, винятки. Як наслідок, вступаючи у протиріччя з окремими психологами, можна висунути положення, що: «талант, як такий, є багатобічним». Це зовсім не означає, що талановита особистість у будь-якій сфері обов'язково має бути видатною і в інших областях. Ідеться не про кількість спеціальностей, а про широту обдарованості, різнобічність її розвитку, як стверджує Б. Теплов. Людина може працювати лише в одній галузі і бути водночас дуже різнобічною. Той факт, у якій галузі чи в кількох галузях вона досягла звершень, залежить від того, за яких умов вона розвивалася та працювала. То як в такому випадку не погодитися з важливістю суспільного фактора в обдарованості?

Характерним, констатує О. Шорохова [10], для окремої групи психологів є той факт, що їхні твердження про біологічну та соціальну обумовленість сходяться в одному пункті – у визнанні обдарованості, здібностей людини. Обдарованість розглядають як незмінну передумову, а не як результат розвитку. Таким чином, поняття обдарованості стає основним осередком теорій про фаталістичну зумовленість долі людей. Разом з тим, можливість прояву дарувань залежить від суспільних умов. Але оскільки, реалізуючись у відповідній діяльності, дарування й здібності не лише виявляються, а й формуються, від суспільних умов залежить їхній розвиток.

Обдарованість, як зазначає Л. Уманський [11], не має змісту без зіставлення її з конкретними формами життя людей. Це повністю стосується й поняття «загальна обдарованість», що отримує зміст лише в застосуванні до певних суспільних формацій. Найважливіше те, що діяльність докорінно змінюється, а також змінюються ті вимоги, що пред'являються до людини. Отже, і зміст поняття «загальна обдарованість» для нас не може не бути зовсім іншим, ніж для вчених минулого. Метафізичний розрив між поняттями загальної й спеціальної обдарованості, на думку Б. Теплова, проявляється не тільки в тім, що загальна

обдарованість розглядається до межі абстрактно, як «загальне без особливого», але й у тому, що з поняття «спеціальна обдарованість» ретельно виганяють загальні ознаки.

Більшість психологів задовольняє таке розуміння обдарованості, з погляду якого висока обдарованість в одній області «купується» за рахунок зниження обдарованості в інших областях. Людина може бути посередністю в усіх областях або односторонньо обдарованою. Правда, тут іноді робиться виняток для геніїв, у відношенні яких допускається можливість різнобічної обдарованості. Таке розуміння обдарованості в цілому й таланту, зокрема, не є просто не обґрунтованою вигадкою вчених; воно відображає деякі істотні особливості суспільного ладу, а також ту однобічність розвитку людини, що примусово створюється поділом діяльності. Поділ діяльності виключає можливість різнобічного розвитку здібностей людини. На цій підставі створюється теорія, що розглядає однобічність обдарованості вічною властивістю людської природи. Насправді обдарованість в одній області не виключає високих здібностей в інших областях.

Як бачимо, на думку Б. Теплова, своєрідність поняття «обдарованість» полягає у тому, що воно вимагає розгляду властивостей особистості крізь призму тих вимог, які пред'являються до нього тією чи іншою теоретичною або практичною діяльністю. Поняття обдарованості не має сенсу без співвіднесення його з конкретними, історичними формами суспільної практики. Кожна соціальна чи етнічна група характеризується специфічними ознаками обдарованості. На основі зазначеного можливо зробити висновок, що представникам певного соціально-культурного середовища легше виявити обдарованих зі свого середовища, ніж це зробити представникам інших соціально-культурних доменів.

На додаток до зазначеного можливо навести слова Ф. Ніцше, якими він засвідчує відмінність інтелектуального розвитку серед різних націй та етносів. Зокрема, це стосується обдарованості слов'ян і німців. За переконанням зазначеного вченого, якого називали філософом неприємних істин, реакціонером, расистом, попередником фашизму, що пропагував культ «надлюдини» і звинувачували у слов'янофобії, обдарованість слов'ян більш висока, ніж обдарованість німців, оскільки німці ввійшли в ряд обдарованих націй завдяки сильній «домішці» слов'янської крові.

Як бачимо, у науковій дискусії, пов'язаній з протиборством генетичного та соціального факторів обдарованості, почергово беруть верх то перший, то другий чинники. А отже, розв'язок цієї дилеми не мислиться інакше, ніж шляхом компромісу, що веде до прийняття динамічної концепції обдарованості, яку обґрунтовано з використанням ідеї Л. Виготського [12] стосовно розвитку потенційно обдарованих особистостей.

Тобто, обдарованість це не особлива якість, а якісна інтерпретація кількісної значущості людських здібностей. Іншими словами, обдарованість це не ярлик для позначення факту наявності будь-чого внутрішньо притаманне певній особистості. У такому випадку доцільно говорити не про обдарованість, а про розвиток до рівня обдарованого і реалізацію здібностей (поведінки) тих, хто має найбільші потенції отримати найбільший зиск від залучення до певної спеціальної програми для обдарованих.

На думку Н. Лейтеса [13], той факт, що розумовий розвиток відбувається з різною швидкістю на різних вікових етапах, робить доцільним введення в обіг поняття «вікова обдарованість». Перевага цього терміна полягає в тому, що він приховує деяку інтерпретуючу значущість: у ній відображається визнання залежності раннього прискореного розвитку інтелекту від процесу розумового розвитку та специфічних можливостей дитинства. Високий темп розумового розвитку в дитячому віці не є ознакою того, що він буде таким впродовж всього життя. Окрім того, розумові можливості людини визначаються не лише темпом розумового розвитку, а й специфікою розумових властивостей тощо.

Із зазначеного вище випливає, що вислів «обдарована дитина» – доволі умовний: він означає розумову перевагу на певному віковому етапі. Тобто поняття «обдарованість» мало б бути застосовним лише в тих випадках, коли видатні якості дитини є реальною передумовою того, що вона стане з часом обдарованим дорослим. Однак судити про це в той час, коли індивідуальне ще недостатньо відділено від вікового, що з'являється на певний час, досить важко. Так, початкове розумове піднесення може повернутися більш вузькою спрямованістю і при цьому виявляти нові резерви розвитку або, як ми знаємо, виявитися недовговічним, ілюзорним. До того ж, відомо також, що для розквіту інтелекту в дорослому віці його ранні передвісники не є обов'язковими, як вказує цей же автор.

Таким чином, на основі здійсненого вище аналізу не видається можливим заперечувати місце біологічного фактора в тому феномені психіки людини, який ми називаємо обдарованістю. Разом із тим, як показано вище, ігнорування ролі соціального фактора може призвести до відсутності належних умов для розвитку здібностей особистості, реалізації її потенційних психічних можливостей і, що найгірше, навіть, помилкового обґрунтування обдарованості як такої.

Сучасні дослідження в цій сфері спрямовані на те, щоб за допомогою електрофізіологічних, психогенетичних та інших методів розкрити співвідношення біологічного й соціального в природі обдарованості. Поки що ми знаходимося зовсім недалеко від початкової точки відліку на цьому шляху.

Використані літературні джерела

1. Terman L. Genetic studies of genius. California. Stanford University: Press stanford university, 1926. 670 p.
2. Freeman J. Environment and high IQ: A consideration of fluid and crystallised intelligence. *Personality and Individual Differences*. 4. P. 307–313.
3. Небылицын В.Д. Основные свойства нервной системы человека. Москва: Просвещение, 1966. 383 с.
4. Леонтьев А.Н. О формировании способностей. Вопросы психологии. 1960. № 1. С. 7–17.
5. Русалов В.М. Биологические основы индивидуально-психологических различий. Москва: Наука, 1979. 352 с.
6. Гальтон Ф. Наследственность таланта, ее законы и последствия / пер. с англ. Санкт-Петербург, 1875. 299 с.
7. Теплов Б.М. Об объективном методе в психологии. Москва: АПН РСФСР, 1952. 46 с.
8. Hollingworth L.S. What we know about the early selection and training of leaders. *Teachers College Record*. 1939. No. 40. P. 575–592.
9. Энгельс Ф. АнтиДюринг. Диалектика природы (сборник). Москва: Э, 2017. 468 с.
10. Шорохова Е.В. О естественной природе и социальной сущности человека. Биологическое и социальное в развитии человека. Москва: Наука, 1977. С. 65–81.
11. Уманский Л.И. Организаторские способности и их развитие. Ученые записки Курского пединститута. 1967. Вып. № 21. С. 4–160.
12. Выготский Л.С. Психология развития человека. Москва: Смысл; Эксмо, 2005. 1136 с.
13. Лейтес Н.С. Возрастная одаренность школьников: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений. Москва: Академия, 2001. 320 с.

References

1. Terman, L. (1926). Genetic studies of genius. California. Stanford University: Press stanford university, 670 p.
2. Freeman, J. Environment and high IQ: A consideration of fluid and crystallised intelligence. *Personality and Individual Differences*. 4. P. 307–313.
3. Nebylicyn, V.D. (1966). *Osnovnye svojstva nervnoj sistemy cheloveka [Basic properties of the human nervous system]*. Moscow: Prosveshhenie, 383 p.
4. Leont'ev, A.N. (1960). O formirovanii sposobnostej [About the formation of abilities]. *Voprosy psichologii – Psychology issues*. 1. P. 7–17.
5. Rusalov, V.M. (1979). *Biologicheskie osnovy individual'no-psihologicheskikh razlichij [Biological bases of individual psychological differences]*. Moscow: Nauka, 352 p.
6. Gal'ton, F. (1875). *Nasledstvennost' talanta, ee zakony i posledstviya [Heredity of talent, its laws and consequences]*. St. Peterburg, 299 p.
7. Teplov, B.M. (1952). *Ob ob'ektivnom metode v psichologii [On the objective method in psychology]*. Moscow, 46 p.
8. Hollingworth, L.S. (1939). What we know about the early selection and training of leaders. *Teachers College Record*. 40. P. 575–592.

9. Jengel's, F. (2017). *Anti Djuring. Dialektika prirody [Anti Duhring. Dialectics of Nature]*. Moscow. 468 p.
10. Shorohova, E.V. (1977). *O estestvennoj prirode i social'noj sushhnosti cheloveka. Biologicheskoe i social'noe v razvitii cheloveka [On the natural nature and social essence of man. Biological and social in human development]*. Moscow: Nauka, P. 65–81.
11. Umanskij, L.I. (1967). Organizatorskie sposobnosti i ih razvitie [Organizational skills and their development.]. *Uchenye zapiski Kurskogo pedinstituta – Scientific notes of the Kursk Pedagogical Institute*. Vol. 21. P. 4–160.
12. Vygotskij, L.S. (2005). *Psihologija razvitija cheloveka [Psychology of human development]*. Moscow: Smysl, 1136 p.
13. Lejtes, N.S. (2001). *Vozrastnaja odarennost' shkol'nikov [Age endowments of schoolchildren]*. Moscow: Akademija, 320 p.

Voloshchuk Ivan, Rudyk Yaroslav. Congenital and Acquired in Giftedness or Can We for a Smile Draw a Cheshire Cat.

Summary.

In psychology and pedagogy for decades, the debate around the correlation of genetic and social factors of giftedness, development of abilities and efficiency of activity of the individual has not subsided. Proponents of the genetic factor recognize the exceptional impact of innate inclinations and at best attribute the negligible role of social factor action. Proponents of the social factor consider it dominant and play a minor role in the genetic factor. More moderate researchers consider both factors as significant. Moreover, there are even known attempts to determine the percentage of the influence of these two factors on the development of abilities. Positively evaluating this approach as a whole and critical of the justifications that are given to confirm the stated relative influence, there are grounds to state the unavailability of a quantitative solution to this problem.

Without using the necessary empirical data, it is only possible to use the logic of common sense and the corresponding analogies to suggest that the inclinations received at birth set an upper limit to which one can develop a person's ability. Under favourable social conditions, abilities in their development approach this limit, never reaching it. If the social conditions are not optimal, the potential investment in the development of capabilities is not fully realized.

Consideration of the biological and social in the giftedness allows you to outline and in the first approximation to solve the problem of the development of giftedness. First, there is reason to argue that the makings remain unchanged and capabilities can develop. Recognition of the just mentioned, undoubtedly, sheds light on the innate and acquired in the giftedness. However, there is still more darkness than light.

Key words: giftedness; abilities; innate; acquired.